

Türk Edebiyatı Kitaplarının İçerik Değerlendirmesi - I (1923 - 1950)

Evaluation of Turkish Literature Textbooks-I (1923-1950)

Nilay Işıksalan
Doğu Akdeniz Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminin 1923-1950 yılları arasındaki sürecinde, liselerde okutulan Türk Edebiyatı ders kitaplarının içerik değerlendirilmesi yapılmıştır. Cumhuriyetin ilânıyla birlikte yazılan temel ders kitabı Edebiyat ile öğrencilere, okuma zevki ve alışkanlığı kazandırmak amacıyla hazırlanan okuma kitaplarından söz edilmektedir. Her iki kitap tipi, Cumhuriyet rejiminin temel ilkeleri ve ülküsünü yansıtmayı hedeflemektedir. Türk Edebiyatı Tarihi kitapları da bu dönemle yazılmıştır. Fransız Edebiyatı klâsikleri de bu dönemde tanıtılmaya başlanmıştır. Sözü edilen kitapların dışında öğrencilere daha geniş bakış açılan kazandırmak amacıyla hazırlanan yardımcı kitaplar ve antolojiler de kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ders kitapları, yardımcı kaynaklar, dönemler ve metinlerin içerikleri.

Abstract

In this paper, the content of the Turkish literature textbooks used in high schools during the first period of the Turkish Republic between 1923- 1946 is evaluated. The paper explains that at the beginning of the Republican era, there were mainly two books used, one for literature and the other for basic reading skills. The contents of the textbooks aimed at reflecting the basic principles and ideals of the Republican regime. The books on the history of Turkish Literature were also made use of at this time. The classical works of French Literature started to be introduced in this period as well. Besides these, to provide students with a broader perspective, supplementary sources and the anthologies were also used.

Key Words: Textbooks, supplementary sources, periods and content of texts.

Giriş

I. Dünya Savaşı'ndan yenik ve yorgun çıkan Anadolu halkı, bu kez de Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yapmak zorunda kalır. Çok zorlu koşullarda yapılan bu ölümlük savaşını yöneten askerî ve siyasî kadro ile aydınlar, yoksulluk ve bilgisizlik içindeki halkı ilk kez savaş yıllarında yakından tanırlar; bilgisizliğin de savaş kadar tehlikeli olduğunu fark ederek işe eğitimden başlarlar. Nitekim, Kurtuluş Savaşı'nın lider yöneticisi Mustafa Kemal, Sakarya Savaşı başlamadan önce, Ankara'da toplanan Birinci Maarif Kongresi'nin (15-21 Temmuz 1921) açılışında yaptığı konuşmada millî

eğitimin temel politikasını çizer. "O güne kadar uygulanan eğitim programları ve yöntemlerinin, milletin geri kalmasına neden olduğuna, özellikle öğretim programları ve ders kitaplarının, hurafelerden, yabancı fikirlerden ve dış etkilerden arındırılıp millî karakterimize ve tarihî seciyemize uygun bir içeriğe kavuşturulması" gereğine işaret eder. MEB (1946, 4).

Cumhuriyetin ilânından sonra, 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisât Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) ile Türkiye sınırları içindeki tüm öğretim ve bilim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak eğitim işleri tek merkezden yürütülür. Eğitim tarihinde uzun süre varlığını sürdüren medreseler ve sıbyan okulları kapatılır. Türk eğitimi lâik ve dünyevî bir karakter kazanır.

Yrd. Doç. Dr. Nilay Işıksalan, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doğu Akdeniz Üniversitesi

Eğitim sorunlarının bilimsel nitelikte tartışıldığı ilk ciddi şûra sayılan Birinci Heyet-i İlmiye'den (15 Temmuz 1923) sonra toplanan İkinci Heyet-i İlmiye (1924), öğretim kademelerinin süreleri ile yeni öğretim programlarında ilke bazında yapılacak değişiklikleri belirler, Cumhuriyetin temel esas ve ilkeleri doğrultusunda yeni ders kitaplarının yazımını kararlaştırır.

1926 yılında yapılan Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısının hemen ardından çıkarılan Maarif Teşkilâtı Kanunu'yla (22 Mart 1926) kurulan Millî Talim ve Terbiye Dairesi, eğitim ve öğretim plânlamaları, ders programları ve kitaplarının hazırlanması göreviyle yükümlendirilir.

Genç cumhuriyetin gerçekleştirdiği köklü devrimlerden birisi de Arap alfabesini bırakıp Latin alfabesini kabul etmesidir (1 Kasım 1928). Alfabe değişikliğinden sonra tüm ders kitapları, sözlükler, basılı resmî yayınlar yeniden yayımlanır. "11 maddeden oluşan Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun, 1 Ocak 1929'dan 1 Haziran 1929'a kadar devlet dairelerinde yeni harflerin kullanılmasını, yazışmaların Türkçe yapılmasını, tüm ders kitaplarının yeni harflerle basılmasını, eski harflerle basılmış kitapların öğretimden kaldırılmasını yasalaştırır. (Akyüz, 1994, 286; Sakaoğlu, 1993, 46; Ergün, 1982, 100; Ergin, 1942, 1458).

Harf devrimiyle Türkçenin kolay okunup yazılması, halkın okuryazarlık oranının artmaya başlaması, dil devrimini zorunlu kılar. 1932'de kurulan Türk Dil Kurumu'nun, dili yalınlaştırma çabalarının yanı sıra, eğitime yaptığı en büyük hizmet, ders kitaplarındaki yabancı terimlere Türkçe karşılıklar bulması, eğitim dilini Türkçeleştirmesidir. Alanlarına göre Türkçe karşılıkları verilen yeni terimler, ders kitaplarına girmeye başlar. "Bakanlık bu terimleri derhal okullara tamim ederek ilgili derslerde okutulmasını bildirmiş, bir taraftan da bu derslere ait bütün kitapları yeniden bu yeni terimlerle bastırmıştır" (Ergin, 1942, 1451).

Ders Kitaplarının Nitelikleri

a) Cumhuriyet Ülküsünü Taşımaları

Okul dereceleri, öğretim programları ve ders kitaplarıyla ilgili çalışmalar yapan İkinci Heyet-i İlmiye, eğitimi, yeni Türk devletinin anlayışına ve lâik düşünceye yerleştirmeye çalışır. Cumhuriyetin ilke ve hedeflerine uygun yeni ders kitapları yazdırma kararı

alır. Millî Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın başkanlığında toplanan kurul (program heyeti), padişahlığı öven, Osmanlı ideolojisine bağlı görüşleri ders kitaplarından çıkarır, yerine Cumhuriyetin esaslarını koyar. "Eski zihniyetlere göre yazılmış eser ve kitapların, Türkiye Cumhuriyeti'nin mekteplerinde artık yerleri kalmamıştır" (Çınar, 1924).

Cumhuriyetin, okullarda yeni programlar ve yeni ders kitapları hazırlamayı gerektirdiğini belirten Bakan, "yeni ders kitapları, Cumhuriyet ülküsüne ve ruhuna, çağdaş gelişmelere göre hazırlanacaktır" biçiminde yeni hedefi açıklar (Ergün, 1982, 64).

"Bütün derslerde bilhassa Tarih, Coğrafya, Yurtbilgisi, Sosyoloji, Türkçe ve Edebiyat, Askerlik gibi derslerin programlarında, ders kitaplarında ve okul hayatında talebenin Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Lâik ve Devrimci olarak yetişecek surette bir terbiye ve karakter almasına ve talebenin karakterinin ulusal devrim tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarılmasına azami derecede önem verildi" (Ergin, 1942, 1485).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, -Cumhuriyetin hazırlık ve kuruluş yıllarında eğitim işlerinin yayın organıdır - Heyet-i İlmiye üyelerine sorduğu "Türk eğitiminin sorunları" hakkında 14 soruya verilen yanıtları yayımlar. Yanıtlardan birisi de ders kitaplarıyla ilgilidir. Ders kitaplarının Cumhuriyetin ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda, anlaşılır bir Türkçeyle yazdırılması istenir. "Ders kitapları hem dil, hem de duygu yönünden tamamen değiştirilmelidir" (Ergün, 1982, 32).

1925 yılında yaşanan siyasî olaylar ve gelişmeler - Şeyh Said Ayaklanması, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Atatürk'e Suikast Girişimi, Tahrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılması- okulun ve lâik eğitimin önemini açıkça ortaya koyar. "Cumhuriyet esaslarına bağlı, okullarda çocukların kalplerine ve dimağlarına Cumhuriyet için özveri ülküsünün yerleştirilmesi" ilkesinde ders kitaplarının önemi bir kez daha vurgulanır (Sakaoğlu, 1993, 31).

Millî Eğitim Bakanı Esat Bey, 1931 tarihli genelgesinde, "Türk mektebi, eline teslim edilmiş olan her Türk çocuğunun, Cumhuriyet rejiminin psikoloji ve ideolojisini tamamiyle kavramış, Türk milleti ve Türk Cumhuriyeti için azami derecede faydalı bir Türk vatandaşı haline getirmeye mecburdur" biçiminde resmî söylemi yineler (Akyüz, 1994, 287).

b) Yaşama Dönüklük

1 Mart 1922'de Meclisin yeni çalışma dönemini açan Mustafa Kemal, yaptığı konuşmada "millî terbiye" programını tanımlar. "Bu program milletimizin bugünkü haliyle, sosyal ve hayatî ihtiyaçları ile çevrenin koşulları ve yüzyılın gerekleri ile tamamen uygun olmalıdır" (MEB, 1946, 5) söylemiyle, eğitimin, yaşama dönük olması gerektiğini vurgular.

Cumhuriyetin ilânından sonra, ortaokul ve lise programları ile ders kitaplarında sözü edilen anlayış doğrultusunda değişiklik yapılır. Arapça, Farsça, Malûmat-ı Hukukiye, Malûmat-ı İktisadiye, Fen Tarihi, Usûl Defteri gibi dersler öğrenciler için gereksiz bulunarak kaldırılır, yerine günümüz yaşamında öğrenciye gerekli olan dersler konur. "Ev İdaresi, Atölye, Lâboratuvar, kız çocukları için de Çocuk Bakımı gibi yeni ve öğrencileri hayata hazırlayıcı dersler programlara eklenmiştir" (Başgöz, 1995, 107).

Cumhuriyetin 30'lu yıllarından başlayarak, bazı derslerde öğretimin, gezi, gözlem ve incelemelere dayalı olarak yapıldığı, özellikle Hayat Bilgisi dersi gibi yaşamla okulun iç içe geçtiği derslerin uygulamalı yaptırıldığı anlaşılmaktadır. "Çarşı, pazar, resmi binalar öğrencilerce topluca ve bireysel olarak gezilir, dersler böyle yapılırdı. Okul, hayatı tanımaya yöneliyor, hayat okulun içine giriyordu. İnceleme gezilerini bazı yöneticiler çok iyi karşılıyor ve teşvik ediyorlardı" (Akyüz, 1994, 287).

Okulu yaşamla birleştiren anlayış, ders kitaplarına da yansıtılır. Sözü edilen yıllarda yazdırılan edebiyat ve okuma kitaplarındaki metinlerin gözlem, inceleme ve gerçek yaşama yönelik olarak seçildiği görülmektedir.

Oysa, Tanzimat'a kadar Osmanlı eğitiminin temel ilkesi, öbür dünya ve ahirete dönük anlayışa dayanmaktaydı. "Tanzimat döneminde, bu geleneksel ve uhrevî öğretim kurumlarının yanında yarı uhrevî yarı dünyevî yeni okullar öngörüldü. Azınlıkların, yabancıların okullarında ise her yönüyle yaşama dönük, ileri programlar uygulanıyordu" (Sakaoğlu, 1993, 25-26). Cumhuriyet eğitiminin temel ilkeleri ise milliliğe, lâikliğe, gerçek yaşama ve çağdaşlığa dayanır. Demokratik ve karma eğitim esas alınır. Heyet-i İlmîyeler ve Bakanlık genelgelerinde bu husus ayrıntılı biçimde dile getirilir. Cumhuriyet döneminin ilk Millî Eğitim Bakanlarından olan Hamdullah Suphi, Dağ Yolu adlı eserinin bir bölümünde bunu açıkça vurgular:

"...Çocuklarımızı neşesizliğe, cesaretsizliğe ve hayatta ricacı bir vaziyete düşüren bugünkü ölgün ve uhrevî terbiyemiz yerine, hayata bağlı, elinde sanatı olan işçi nesli yetiştirecek amelî (uygulamalı) terbiyeyi koymalıyız" (Sakaoğlu, 1993, 7).

Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları

Büyük ölçüde Atatürk'ün yaşadığı yılları kapsayan 1923-1938 dönemi ve onun devamı sayılan çok partili yönetime geçiş sürecine kadar, liselerde Türk Dili ve Edebiyatı dersiyle ilgili olarak aşağıdaki kategorilerde belirlenen ders kitapları okutulmuştur:

1. Edebiyat, 2. Kıraat (okuma kitapları), 3. Edebiyat Tarihi, 4. Edebî Bilgiler, 5. Antolojiler, 6. Dilbilgisi.

Edebî Bilgiler, antolojiler ve dilbilgisi kitapları, yardımcı ders kitabı niteliğinde olup okullarda tavsiye kitabı olarak okutulmuşlardır.

1. Edebiyat Kitabı : 1924 yılında, Millî Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın başkanlığında toplanan İkinci Heyet-i İlmîye, o zamana kadar uygulanmış olan eğitim programlarını gözden geçirir. Cumhuriyetin ruhuna ve ülküsüne uygun olarak hazırlanacak yeni programların temel ilkelerini saptayarak Lise Müfredat Programlarının Esbâb-ı Mucibe Lâiyhası (1924) adlı kitapçığı yayımlar.

Kitapçıkta, ortaokulların 3. sınıfında Türkçe başlığı altında geçen Edebiyat dersinde, her dönemin isim yapmış bilgin ve sanatkârlarını tanıtmak amaçlanır. Okunacak metinler ise, yeni edebiyat örnekleriyle eski edebiyat eserlerinden seçilecek parçalardan oluşacaktır. Öğretmenler, öğrencilerine okuma kitabı dışında bazı küçük eserler de okuyabileceklerdir.

Edebiyatın amacının, "bilhasa güzellik ve bedii heyecanlar yaratmak" olduğu vurgulanan Esbâb-ı Mucibe Lâiyhası'nda, 9. sınıf edebiyat öğretiminde "Eski edebiyatla beraber yeni sanatın müspet ve maddî malûmatı ikmal olunmak icap ettiği" belirtilir. Böylece, hem Şark (Divan) Edebiyatının özellikleri hem de Batı Edebiyatına ait yazı türleri tanıtılarak türlerle ilgili edebiyat bilgileri verilecektir. Şair ve yazarların edebî kişiliklerine kısa açıklamalar halinde okuma parçaları işlenirken değinilecektir. Batı Edebiyatının değerli eserleri ve gelişmelerinden geri kalmamak için öğrencilere 9. sınıfta okunacak hikâye, temaşa, destan gibi yazı türlerinin tarihsel gelişimleri özet biçimde sunulacaktır. Özellikle, son sınıf edebiyat şubesinde edebiyat tarihçileri ve sanat eleştirmenlerince büyük sanatkâr sayılan şair ve yazarlar hakkında bilgi

verilecektir. 10. ve 11. sınıflarda da öğrenciler edebiyat tarihi öğreneceklerdir.

Yukarıda belirtilen ilke ve amaçlar doğrultusunda yazılan ve liselerde uzun süre okutulan ilk öğretim materyali, *Ali Canip Yöntem' in Edebiyat (1924)* adlı ders kitabıdır. Cumhuriyetin ilânının hemen ardından yayımlanan ilk kitap olması açısından önem taşımaktadır.

Kitabın, Birkaç Söz başlığını taşıyan Önsöz bölümünde yazar, “öğrencilerin 2. ve 3. sınıfta edebiyat tarihi okuyacakları için, 1. sınıfta temel edebiyat bilgilerini öğrenmelerinin gereğine” işaret eder .

- Temel edebiyat bilgileri ve edebî türler esas alınarak düzenlenen kitap, daha sonra yazılan edebiyat kitaplarına, metin seçimi ve içerik düzenlenmesi konusunda rehberlik eder. Örneğin, Ömer Seyfettin'den Hürriyet Bayrakları; Yakup Kadri'den Ses Duyan Kız; Namık Kemal'den Vatan; Mehmet Emin Yurdakul'dan Bırak Beni Haykırayım; Ziya Gökalp'ten Vatan; Namık Kemal'den Vatan Yahut Silistre gibi özgürlük, vatan, millet, kurtuluş, bağımsızlık temalarını işleyen metinler ile Faruk Nafiz'den Çankaya; Recaizâde Ekrem'den Ah Nijad; Tevfik Fikret'ten Yağmur; Abdülhak Hâmit'ten Makber; Halit Fahri'den Aruza Veda; Recaizâde Ekrem'den Araba Sevdası; Halit Ziya'dan Mai ve Siyah; Hüseyin Rahmi'den Nimetşinas; Reşat Nuri'den Çalıkluşu; Fuzûlî'den Leylâ vü Mecnûn; Şeyh Galip'ten Hüsn ü Aşk; Sinan Paşa'dan Tazarrunâme daha sonra yazılan ders kitaplarında da yer almıştır.
- Gazi Mustafa Kemal de Nutuk'tan bir parça ile ders kitaplarına girer. Özellikle, Onuncu Yıl Nutku ile Gençliğe Hitabe, daha sonraki dönemlerde yazılan edebiyat kitapları için tipik örnek metin olmuştur.
- Esbâb-ı Mucibe Lâyihası'nda sözü edildiği halde, kitaba, Batı Edebiyatından hiç örnek alınmamıştır.

Bütün çağdaş uluslarda edebiyat öğretiminin, “okumaya” dayalı olarak yapıldığını kuramsal ve soyut bilgilerle öğrencilerin zihinlerinin yorulmadığını belirten yazar, kitabında da bu ilkeyi uyguladığını belirtir. “Edebiyat tedrisatı bütün medenî milletlerde kır'aata

tatbiken yapılmaktadır. Artık kuru zihniyetlerle, mücerred ma'lûmatla genç zekâlar ta'ciz edilmiyor” Yöntem, 1924, 3).

Metne dayanmayan, soyut ve kuru bilgi aktarma biçimindeki edebiyat öğretimi ne kadar yararsızsa metne dayalı bilginin dağınık ve karışık olması da o kadar zararlıdır. Yazar, bu karmaşayı bilgiyi sistematik biçimde vererek aştığını belirtir (Yöntem, 1924, 3-4).

1926 yılında, edebiyat öğretiminde ufuk açan anlayış değişikliği, ders kitaplarına da yansıtılmak istenir.

Fransız edebiyat tarihçisi Gustave Lanson, “edebiyat tarihinin yükseköğretimde verilmesinin” doğru olacağı, ortaöğretimde ise “seçilen okuma parçaları üzerinde inceleme yapılmasının” yeterli olacağı görüşündedir. Lanson'un görüşlerinden esinlenen Ali Canip'e göre, ortaöğretimin amacı, öğrenciyi sırf tarihî önemi olan eserlerle meşgul etmek değil, çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak onu, yaşama hazırlayan bir eğitim vermektir. Amerika Pedagoji Kongresi'nce yayımlanan “Edebiyat Derslerinin Gayesi ve Edebî Eserlerin İntihâbına Hâkim Olacak Esaslar” adlı raporu örnek gösteren Ali Canip, “edebiyatın, öğrencilerin hayal ve heyecan dünyasını zenginleştirerek, insan doğasını ve kendilerini anlamadaki işlevi” üzerinde durur, dersin, gerçek yaşamla olan bağlantısını kurar (Yöntem, 1926, 180).

Geniş anlamda kişisel duyguları, kimi kez de toplumsal duyguları işleyen lirik parçalar, edebiyat programında yadsınamayacak ölçüde yer tutar. “Aşık Edebiyatında öğrencinin hayal ve heyecan dünyasını zenginleştirecek pek çok parça vardır. Tasavvuf Edebiyatı coşku ve nükteli nefesleri, Yunus Emre'siyle “geniş düşünce” telkin eder. Avrupaî Türk Edebiyatının önemli isimleri Namık Kemal, Hâmit, Recaizâde Ekrem, Sezai, Halit Ziya, Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif ve yeniler ile son on beş yılın yazarları– Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Fazıl Ahmet, Reşat Nuri, Falih Rıfkı– öğrencilere tanıtılmalıdır” (Yöntem, 1926, 181-182). Özellikle, Millî Edebiyat Akımı'nın etkisiyle eserlerinde güzel Türkçeyi kullanan yazarlar, öğrencilerin duygu, düşünce ve zevklerini de geliştireceklerdir.

Türk Edebiyatında henüz olgun örnekleri görülemeyen Batılı edebî türleri ve gelişimlerini anlayabilmek için, bu türlerde yazılmış yabancı edebiyat örneklerine de yer verilmelidir. “Türk Edebiyatında, Türk çocuğuna

hayatın pitoreskini, insanın psikolojisini gösterecek dramatik eserler yok denecek derecede ehemmiyetsizdir. Diğer nev'iler de zengin değildir" (Yöntem, 1926, 185). Bu eksikliğin, Batı Edebiyatının klâsikleşmiş örnekleriyle giderilebilmesi mümkündür.

Edebiyat tarihinin, bağımsız bir ders olarak orta-öğretimde okutulmasını doğru bulmayan Ali Canip, lise düzeyindeki öğrencilere özetli bir edebiyat tarihi kitabının yeterli olacağı görüşündedir. Ona göre, asıl öncelikli bu düzeydeki öğrencileri, değişik metinlerle yüzyüze getirerek çözümleme yaptırmaktır. Metinlerin de uzmanlardan oluşan yetkili bir komisyon tarafından özenle seçilmesi gerekmektedir. (Yöntem, 1926, 186).

Çağdaş yaşamı ve sanatı anlayıp yorumlayabilen bireyler yetiştirmede, edebiyata büyük görevler düştüğünü belirten yazar, gençliğin bu konuda özenle yetiştirilmesi gereğini vurgular. "Hele Türkiye Cumhuriyeti gibi yeni kurulmuş bir rejim, gençliği pek itina ile yetiştirmek ve yetiştirirken çok dikkat sarf etmek mecburiyetindedir" (Yöntem, 1927, Ağustos 16). Çünkü, rejimin, genç Cumhuriyetin güvencesi gençlerdir. Gençleri, geleceğe hazırlamanın yolu, önlerine yeni ufuklar açarak, onları yeni düşünce ve duygularla donatmaktır.

1935 yılında yayımlanan Edebiyat Program Kılavuzu'nda ders kitaplarından çıkarılacak konular belirlenir. İçlerinde, tamlamaları, abartma ve anlam sanatları çok olan, kolay okunup anlaşılamayacak derecede Arapça- Farsça sözcükler bulunan metinler çıkarılır. Dili yalın, güncel ve gerçek yaşama yönelik metinlere ağırlık verilmesi istenir.

Ali Canip'in 15 baskı yapan Edebiyat kitabı, yeni ve çağdaş anlayış doğrultusunda alınan metinlerle 1943'te daha da zenginleşir. Dünya Edebiyatı'ndan seçkin örnekler alınarak içerik genişletilir. Daha önceki kitaplarda yer almayan Türk şairlerden Ahmet Haşim, Burhan Cahit, İsmail Habib, Yaşar Nabi, Karacaoğlan, Köroğlu'ndan da örnekler eklenir.

2. *Kıraat (Okuma) Kitapları* : Çağdaş ve ileri hedefler içeren, edebiyat öğretimini pedagojik açıdan ele alan 1927 programı, öğrencilere yazma çalışmalarının yanı sıra okuma etkinlikleri yaptırmayı öngörür. Bu yolla, öğrencilerin, Batı ve Yeni Türk Edebiyatı örnekleriyle ilgilerinin sağlanması amaçlanır.

Okumanın öneminin üzerinde durulması, "edebî kıraat" kitaplarının yazımını gündeme getirir. Edebiyat kitabından sonra, "kıraat kitapları" denilen, sınıfta ders

kitabı olarak kullanılan okuma kitapları hazırlanır. Bunların başında, Süleyman Şevket Tanlı'nın, sultanîler için yazdığı, Cumhuriyet dönemi liselerinde de okutulan ve dört ciltten oluşan Güzel Yazılar (1923) dizisi gelir.

Edebiyat dersinde amacın, "öğrencide okuma zevki uyandırmak" (Tanlı, 1926, 3) olduğunu belirten Süleyman Şevket, öğretimin, okuma üzerinde yoğunlaştırılması, her türlü edebî bilginin de okuma ekseninde verilmesi, böylece öğrencinin düşünüp yorum yapmaya alıştırılması görüşündedir. Ancak mevcut ders kitapları, bu amacın gerçekleştirilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle, okuma kitapları, edebiyat dersinin temel amaçlarından olan "okuma zevki veren metinler" den seçilerek hazırlanır.

Kitabını, "günümüz örneklerinden başlayıp geriye doğru giden" bir anlayışla yazdığını vurgulayan yazar, ilk üç cildinde, öğrencinin yaşadığı döneme yakın, onun zevkini okşayabilen, dili kolay anlaşılır ve konuları ilgi çekici örnekleri verdikten sonra, dördüncü ciltte Tanzimat ve sonraki dönemlerin eserlerini tanıtmayı amaçladığını belirtir.

Bireyler arasındaki yaş, kültür, eğitim, çevre, yaratılış ve sanat anlayışlarından doğan farklılığa değinen yazar, kitaptaki örneklerden edebî zevk alınmasında herkesi serbest bırakır. Amaç, şairi ve yazarı kim olursa olsun ortaya konan eserlerden alınabileceği kadar estetik zevk ve heyecan almaktır.

Harf devriminden sonra geniş alana yayılmaya başlayan yalın dil anlayışı, güncel konulara ve gerçek yaşama eğilim, okuma kitaplarına da yansır. Edebiyat, Okuma ve Edebiyat Tarihi kitapları, Bakanlığın aldığı karar gereği, içerik ve dil açısından yeniden düzenlenir.

Sözü edilen karar gereği yeniden düzenlenip basılan Güzel Yazılar dizisinin ilk üç cildi 1934/1935 tarihini taşır. Cepheleri, şehitleri, kahraman ve gazileri, savaş hikâyeleri ve anlarıyla Kurtuluş Savaşı yılları; İvü, köylüsü, çiftlik ve üretimi, yurt ve toprak sevgisiyle Anadolu; mevsimler ve manzara güzellikleriyle doğa; geçmişe özlem, tarih ve Türklük bilinci, İslâm ve Osmanlı tarihiyle ilgili önemli olaylar ve anılar, bu ciltlerdeki metinlerin temalarını oluşturur. Kitaptaki Batı Edebiyatı metinleri, özellikle Fransız yazarlarının klâsik ve romantik eserlerinden oluşmaktadır; Corneille, Hugo, Alfred de Musset, Claude Farrere, Andre Cheniere gibi.

1928 yılında gerçekleştirilen harf devriminden sonra, yeni harflerle okuma alıştırmaları yapmak üzere, Dil Encümeni'nin kararıyla Seçme Hikâyeler adlı bir okuma kitabı hazırlanır. Yakup Kadri, Ruşen Eşref ve Falih Rıfkı'nın kendi yazılarından oluşturdukları kitap, millî mücadelenin zorlu yıllarını, savaşın yıkıntıları ve anılarını, Cumhuriyet yönetiminin erdemini, zaferle simgeleşen Ankara'yı, Atatürk ve İsmet Paşa'nın yeni rejimle ilgili görüşlerini, devrimlerin önemi ve korunması gereğini, Anadolu köylerinin ikelliğini, köylü ve çiftçinin üretim sorunuyla ilgili metinleri işler. Kitapta;

- Kurtuluş Savaşı'nın lider yöneticisi Gazi Mustafa Kemal'le ilgili olarak yazılan şiirler ve anılar şunlardır: Gazi (Ahmet Haşım); O (Yusuf Akçura – Gazi İçin); Gazi'nin Heykeli (Hamdullah Suphi); O Günün Hâtırası (Siirt Mebusu Mahmut Bey); Mustafa Kemal'le İlgili Nutuk (Mustafa Necati Bey).
- Tahrir Heyeti'nce kaleme alınan Tarihî Gece, harf devrimiyle ilgilidir. Hatıralar; Umumî harp ve Gazi'den anıları, Yeni Devlet ise, İsmet Paşa'nın cumhuriyet, kalkınma projeleri, ekonomi ve siyasetle ilgili görüşlerini içermektedir.
- Ankara da millî mücadelenin merkezi, yeni umut ve esin kaynağı olarak ders kitaplarına girer. Ruşen Eşref'in Bir Mektup ile Ankara adlı eserlerinde olduğu gibi.
- Taarruz, Geldiler Gittiler (Falih Rıfkı); Tereddüt Nedir (Hamdullah Suphi); Hasretten Hasrete (Yakup Kadri); Yunan Tebliği (Fazıl Ahmet) adlı metinlerde ise millî mücadelenin kan, barut, göz yaşı dolu, zorlu yılları anlatılır.
- Kurtuluş Savaşı yıllarında tanınan Anadolu, Anadolu köylüsü ve çiftçiler de yazarların eserlerine konu olur. Yazın Çiftçiler (Cenap Şehabettin); Üç Telli Saz, Eski Anadolu (Nazım Hikmet); Taştan Kalp (Vâ-Nû); Han Duvarları (Faruk Nafiz); Üzümcü (Ahmet Hikmet); Mehmet Onbaşı (Mustafa Necati) gibi.
- Türk kahramanlığına örnek olarak Akıncı (Yahya Kemal); Adil Hoca (Peçevî Tarihi) adlı metinler alınır. Orta Asya ve Osmanlı ülkesiyle ilgili olarak da İbnşahne – M. Atâ'dan Timur; Cevdet Paşa'dan Kısas-ı Yusuf; İbrahim Osman'dan Türkeline; Namık Kemal'den Kanije adlı eserler seçilir.
- Her edebî türden eserin alındığı Seçme Yazılar kitabı, Divan Edebiyatı örneklerine de yer verir.

Fuzûlî, Bâkî, Nâilî, Nef'î ve Şeyh Galip'ten gazel; Bağdatlı Ruhî'den beyitler ve Terkib-i Bend; Sinan Paşa'dan eski nesir örneği gibi.

- Tanzimat ve sonrası dönemden de Namık Kemal, Hürriyet Kasidesi'yle; Ziya Paşa, Terkib-i Bend ve Terci-i Bendleriyle; Abdülhak Hâmit, Finten'le; Tevfik Fikret; Balıkçılar'la; Ahmet Haşım; Bir Günün Sonunda Arzu ve Sonbahar adlı eserleriyle; Yahya Kemal, Ses ve Akıncı adlı şiirleriyle; Yakup Kadri, Erenlerin Bağından ve Bir Güvercin Avı'yla; Ahmet Rasim, Geceleirim'le; Faruk Nafiz, Han Duvarları'yla okuma kitaplarına girerler.

Harf devriminden sonra Türkçe yazılan ders kitapları arasında Halit Fahri Ozansoy'un üç ciltlik *Edebî Kıraat Nümuneleri*'ni (1929) de saymak gerekir. Yeni Türk Edebiyatı ve Batı Edebiyatını tanıtmayı amaçlayan okuma kitabında Yunan istilâsı ve faciaları, mütareke yılları, Kurtuluş Savaşı yılları ve anıları, memleket sevgisi, Gazi'ye duyulan sevgi, saygı ve hayranlık, Türk tarihi ve kahramanlığı, Türk ve Türklük bilinci, vatan sevgisi; Anadolu (köyü, köylüsü; manzaraları; çiftçi ve toprak sevgisi), gerçek yaşam sahneleri, gezi – inceleme, doğa betimlemeleri ve mevsimlerle ilgili metinler yer almaktadır. Batı edebiyatının tanınmış roman ve hikâyeleri ile şiir çevirilerine de yer verilmiştir.

Görülüyor ki okuma kitaplarında, özellikle, Cumhuriyetin ilk on yıllık sürecinde yazılanlarda Kurtuluş Savaşı yılları, yeni rejimin ilke ve hedeflerini destekleyen Atatürk ve yurt sevgisi, Anadolu ve Anadolu köylüsünün yaşamını konu edinen metinlere daha çok yer verilmiştir. Bunlar verilirken dili yalın, güzel ve akıcı kullanan yazarların eserleri ön plânda tutulmuştur.

3. *Edebiyat Tarihi* : Cumhuriyetin ilânından sonra ilk çıkan öğretim programında (1924) yer alan derslerden biri de Edebiyat Tarihidir. Lise II. ve III. sınıflarda bağımsız ders olarak okutulan edebiyat tarihinin programı yeniden düzenlenir. Buna göre, II. Sınıfta İslâmiyetten Önceki Dönemden XVI. yüzyıla kadar; III. sınıfta ise, XVI. yüzyıldan Millî Edebiyat Akımına kadar okutulması öngörüldü.

Yeni programa göre yazdırılan ders kitapları arasında Fuat Köprülü'nün iki ciltlik *Türk Edebiyatı Tarihi* (1924) adlı eseri, daha sonra yazılan edebiyat tarihi kitaplarına içerik ve yöntem açısından kaynaklık eder. Türk Edebiyatının gelişimini, çeşitli lehçeleriyle kaynağından itibaren bir bütün olarak vermeyi

amaçlayan kitap, gerçekte dârülfünûn öğrencisi için yazılır. Ancak, “Manuel” tarzında düzenlenen kitabın, lise öğrencilerinin yararına sunulmak için dil ve anlatımının yalın tutulduğu belirtilir (Köprülü, 1924, 3).

İbrahim Necmi Dilmen’in, Galatasaray Lisesi’ndeki ders notlarından derleyip bastırıldığı iki ciltlik *Tarih-i Edebiyat Dersleri* (1922) de bu alanda yararlanılan önemli bir kaynak kitaptır.

Cumhuriyetin ilân edildiği yıllarda yayımlanan İsmail Habib Sevük’ün *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1924) ise, ders kitabı olmamakla birlikte öğrencilere, düzeylerine göre yardımcı olan kaynak kitap niteliğindedir. “Bu eser sadece bir mektep kitabı olmak için yazılmadı, fakat öyle tertip edildi ki talebeler de bu kitaptan seviyelerine göre derece derece istifade edebilsinler”. Sevük (1924, 3).

Kitap, Türk Edebiyatının Batılı temaslarla başlayan dönemlerini, Fransız etkisiyle birlikte veren ilk bilimsel eser olması açısından önem taşımaktadır. Edebî ekoller; klâsizm, romantizm, realizm, parnasizm ile temsilcileri Türk edebiyatçılarıyla birlikte – ait oldukları dönemde – yer yer karşılaştırmalı biçimde verilmiştir. Fransız Edebiyatının klâsik şair ve yazarlarıyla ilgili bilgiden sonra Çağdaş Fransız Edebiyatı örnekleri tanıtılmıştır.

Kitabın, ayrıntılı tarihî bilgi veren ve kültür-medeniyet türlerini tanıtan edebiyat tarihi kitaplarından ayrılan yönü, öğretimi metne dayandırmaya çalışmasıdır. Şair ve yazarları, tanındıkları tür ve alandaki seçme örnekleriyle verilmesi, metinler üzerinde dil ve edebiyat incelemeleri yaptırmasıdır. Bu anlayışın, 1924 programındaki “Derslerde mevzuu olan bahis metinler üzerinde azamî nispette lisanî ve edebî tetkikat yaptırılmalıdır” tarzında, metinlerin üzerinde inceleme ve açıklama yapılması ilkesine dayandığı söylenebilir.

1928 harf devriminden sonra hazırlanan 1929 programıyla, Edebiyat Tarihi öğretimine içerik ve yöntem açısından yeni bir anlayış getirilir. Edebiyat tarihi konuları, II. sınıfta Menşeyinden Tanzimat’a kadar; III. sınıfta ise Tanzimat’tan Zamanımıza kadar okutulur. Geleneksel uygulamada olduğu üzere, dönemle ilgili tarihî ve edebî bilgiler verilirken birkaç metin de okutulup açıklama yapılması yerine, metinlerin esas alınarak edebiyat tarihi bilgisine ulaşma yöntemi benimsenir. Öğretmenlere de bu konuda rehberlik edilir. Edebî dönemlerin genel özellikleriyle ilgili kısa bilgiden sonra, öğrencilerin seçilen metinlerle yüz yüze

getirilmesi istenir. “Metinde, anlamı bilinmeyen sözcük, tamlama ve söz sanatları açıklanıp gösterilecektir, tarihî bilgiden çok seçilmiş parçalar üzerinde çalışılarak yazarıyla olan bağlantısı kurulup geniş görüş sahibi olunacaktır” (MEB, 1929, 31).

İsmail Habib Sevük’ün *Edebî Yeniliğimiz* (1932) adlı iki ciltlik kitabı da, 1929 programındaki anlayış değişikliğine göre hazırlanan ve edebiyat tarihi öğretiminde yararlanılan önemli kaynak eserdir. Sanat adına tarihin, tarih adına sanatın hakkını yemediğini belirten yazar, ikisini dengelediğini, önemli şahsiyetlerin eserlerine daha fazla yer verdiğini belirtir. Örnek fazlalığından amaç ise, önemli şair ve yazarların sanatlarının karakteristik özelliklerini vurgulamaktır.

Agâh Sırrı Levent’in öğretmenlik yıllarındaki deneyim ve birikimlerinden yola çıkarak derleyip yayımladığı *Edebiyat Tarihi Dersleri* (1932) de yeni anlayışla hazırlanmıştır. Geçmişin düşünce ve sanat eserleri, edebiyat ve dil gelişmeleri ile edebî türlerin tarihsel süreç içindeki gelişmelerini örnekleriyle açıklama amaçlanmıştır. Bu bağlamda kitap, uygulama alanında, edebiyat tarihi olmaktan çok, edebiyat tarihi ders kitabı olarak kullanılmıştır.

1930 yılında yayımlanan Mustafa Nihat Özön’ün, *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* de yeni programdaki yöntem doğrultusunda yazılan edebiyat tarihi kitabıdır. Yazarın, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (1941) de bu esere dayandırılarak hazırlanmıştır. Kitaba aldığı metinleri “nesre çevirme ve şerh etme” yöntemiyle açıklayan yazar, böylece, eski kaynaklara ulaşamayan öğrencilere yardımcı olmayı, dili nedeniyle anlama güçlüğü yaratabilen metinler hakkında onlara geniş bilgi vermeyi amaçladığını belirtmiştir.

Saadettin Nüzhet Ergun’un, *Edebiyat Tarihi Dersleri* adlı kitabı da liselerde okutulan ders kitabı niteliğindedir. Aynı yıl Hasan Âli Yücel’in, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış* (1932) adlı kitabı da yayımlanarak liselerde tavsiye kitabı olarak okutulmuştur.

1926 yılında Hıfzı Tevfik Gönensay, Hammamizâde İhsan ve Hasan Âli Yücel tarafından hazırlanan *Türk Edebiyatı Nümuneleri* ise, üç ciltten oluşan, seçilmiş örnekler mecmuası niteliğindedir. Eski edebiyat hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere genel bilgi aktarma amacından başka, liselerde edebiyat tarihi okuyan öğrencilere, Türk Edebiyatının belli başlı eserlerinden örnekler vermeyi amaçlamıştır.

Kendi tarzında ilk olan ve eski edebiyat örneklerini bir araya toplayan kitap, lise öğretim programları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. İslâmiyetten önce ve sonra verilmiş edebî eserleri sırasıyla Çağatay, Azerî ve Anadolu Türklerinin düşünce ve sanat ürünlerinden önemli olanlarını seçip ayırmıştır. Yazarlarının "...bizim değil, bütün bir mazinin kitabı" (Gönensay, Hammamizâde ve Yücel, 1926, 4) dedikleri kitapta, metinler işlenirken eser ve yazar hakkında okuyucuya yararlı olmak amacıyla kısa açıklamalar yapılmış, metinlerin tarihsel ve sanatsal önemleri vurgulanmıştır. Özellikle Orta Asya Dönemine ait metinler, özgün biçimleri ve çevirileriyle birlikte verilmiş ancak eser incelemeleri yapılmamıştır.

1935 yılında yayımlanan Edebiyat Program Kılavuzu'nda, Edebiyat ve Edebiyat Tarihi kitaplarından çıkarılması gereken konular belirlenir. Mevcut metinlerin de işleme yöntem ve teknikleri açıklanır. Ağâh Sırrı Levent, Saadettin Nüzhet Ergun, Mustafa Nihat Özön ve İsmail Habib Sevük'ün edebiyat tarihi kitaplarının incelendiği kılavuzda, özellikle dili ağır, günün gelişmeleriyle bağdaşmayan, öğrencilere anlayış, duyuş ve zevk bakımından hitap etmeyen eski metinler üzerinde durulur. Öğrencilerin, edebî değeri olan eski metinlerdeki Arapça – Farsça sözcük ve tamlamalardan sorumlu tutulmayacağı, Halk, Divan, Azerî, Çağatay ve dünya edebiyatları hakkında genel bilgi verilmesinin yeterli olacağı duyurulur (KB, 1935, 4).

Öğretimin odağında yer alan metinlerin, öğretmen tarafından okunup anlatılacağı, öğrencilerden okuyup açıklama istenmeyeceği; şair ve yazarların metinler aracılığıyla daha yakından tanınacağı belirtilir.

Kılavuzda, Türk ve Batı kültür tarihini lise düzeyinde tanıtacak bir Edebiyat Tarihi kitabı ile Batı etkisinde gelişen Türk Edebiyatı örneklerini tanıtarak yeni edebiyatın gelişmesine yarayacak olan bir Edebiyat kitabı hazırlanması gereği vurgulanır (KB, 1935, 4).

Kılavuz, ders kitabına seçilecek metinlerin niteliklerini belirlemesi ve edebiyat öğretiminin genel çerçevesini çizerek daha sonraki dönemlerde hazırlanacak olan Türk Dili ve Edebiyatı programlarına ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır. Gereksiz ve ayrıntılı bilgi yerine daha az ama güncel bilgi verilmesini, öğrencinin, özellikle düşünsel yeti kazanmasını hedeflemiştir.

4. *Edebî Bilgiler Kitabı* : Liselerde edebiyat derslerinin alt yapısını oluşturan temel bilgileri -edebiyatın tanımı, anlatım biçimleri, edebî sanatları ve edebî tür-

leri- kısa ve uygulamalı veren yardımcı kitaplar da okutulmuştur. Nihat Sami Banarlı'nın Edebî Bilgiler (1942) adlı kitabı ile aynı kurguda düzenlenen İsmail Habib Sevük'ün Edebiyat Bilgileri (1942) adlı kitabı gibi.

5. *Antolojiler* : Edebiyat ve Edebiyat Tarihi kitapları dışında, derslerde yararlanmak üzere okutulan antolojilerden de söz etmek yerinde olur. Bunların başlıcaları, Ali Canip Yöntem'in yazdığı *Türk Edebiyatı Antolojisi (1931)* ile Batı Edebiyatının seçkin örneklerini tanıtmayı amaçlayan Reşat Nuri'nin oluşturduğu üç ciltlik *Fransız Edebiyatı Antolojisi'* dir.

Öğrencilere, okuma zevk ve alışkanlığı kazandırarak bilgi ve kültürlerini genişletmeyi amaçlayan antolojiler, manzum ve mensur her türden eseri kapsar. Okul öğrencilerine yönelik olduğu için Türkçeyi güzel kullanan, çağdaş veya çağa yakın eserlerden alınan metinleri içerir. Ali Canip Yöntem, hazırladığı antolojinin iç kapağında "Tanzimattan Bugüne Kadar" başlıklı bölümünde, "Avrupaî zihniyetten ilham alan edebiyata münhasırdır. Bu edebiyatın muvaffakiyetli parçalarına mevki verilmekle beraber, kitap mekteplilere mahsus olduğu için bilhassa sade ve güzel Türkçenin son tekâmülünü göstermek gayesi takip edilmiştir" (Yöntem, 1931, 1) demektedir.

Döneminin en seçkin şair ve veya yazarlarının biyografileri verilerek tanındıkları türlerdeki (şiir, roman veya tiyatrolardan) metinlerin yer aldığı antolojide, Batı Edebiyatından örnekler bulunmamaktadır. Metinlerde geçen Batılı şair, yazar ve düşünce adamlarının dipnotlarda tanıtımı yeterli bulunmuştur.

Bakanlık tarafından derslerde okutulması tavsiye edilen antoloji, daha sonraki yıllarda ders kitaplarına da giren metinleri içerir. Yahya Kemal'den Açık Deniz, Akıncı; Mehmet Emin'den Anadolu, Kesildi mi Ellerin; Halit Ziya'dan Aşk-ı Memnû, Mai ve Siyah; Tefik Fikret'ten Balıkçılar, Halûk'un Bayramı, Sabah Olursa; Ahmet Haşim'den Bir Günün Sonunda Arzu, Yollar, Merdiven, Mukaddime; Faruk Nafiz'den Han Duvarları, Çoban Çeşmesi, Akın; Namık Kemal'den Vatan Yahut Silistre, Vâveyla; Reşat Nuri'den Çalığışu, Gamsızın Ölümlü; Mehmet kif'ten Çanakkale Şehitleri; Halide Edip'ten Himmet Çocuk, Zeyno'nun Oğlu; Cenap Şehabeddin'den Elhân-ı Şitâ; Ziya Paşa'dan Şiir ve İnşa; Şinasi'den Şair Evlenmesi; Samipaşazâde Sezai'den Sergüzeşt; Abdülhak Hâmit'ten Makber;

Hüseyin Rahmi'den Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç; Kemalettin Kamu'dan Gurbet; Peyami Safa'dan Dokuzuncu Hariciye Koğuşu gibi.

Reşat Nuri'nin çevirisini yaptığı *Fransız Edebiyatı Antolojisi*, edebî akımlar ve temsilcilerinin dünyaca tanınmış eserlerinden seçme parçaları içermektedir.

Sözü edilenlerin dışında Saadetin Nüzhet Ergun'un *Bektaşî Şairleri (1930)* ile *Halk Edebiyatı Antolojisi (1937)*, Halk Edebiyatı ürünlerini en seçkin örnekleriyle tanıtan ve okullarda bu alandaki boşluğu dolduran önemli yapıtlardır. Pertev Naili Boratav ile Halil Vedat Fıratlı'nın *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi (1943)* de okullarda yararlanılan kaynak kitaplar arasındadır.

Necmettin Halil Onan'ın *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi (1940)*, Şükri Kurgan'ın *İzahlı Eski Metinler Antolojisi (1943)*, Divan Edebiyatının seçme örneklerinden oluşan ve okullara tavsiye edilen antolojilerdir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün iki ciltten oluşan *Şaheserler Antolojisi (1934-1939)* de okullarda yararlanılan kaynak eserlerdendir.

İbnülemin Mahmut Kemal'in yazdığı *Son Asır Türk Şairleri (1937-1942)*, on iki ciltten oluşan, öğrenciden çok öğretmene yönelik bir dizidir.

1930'lu yıllardan itibaren başlayan Batı Edebiyatı'yla ilgili yayınların ilki, Yusuf Şerif Kılıçel'in *Avrupa Edebiyatı'dır (1930)*. Yazarın, özet biçiminde yazdığı *Muhtasar Avrupa Edebiyatı Tarihi (1935)* de öğrencileri, Batı Edebiyatı hakkında bilgilendirmek amacıyla okullara tavsiye edilen kaynak kitaptır.

İlki 1940'ta çıkan ve aralıksız on yıl boyunca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan *Tercüme Dergisi* de Batı Edebiyatını tanıtmaya yönelik önemli çeviri eser dizisidir.

6. *Dilbilgisi Kitapları* : Liselerin dilbilgisi öğretimi alanında uzun yıllardır eksikliği hissedilen materyal açığını gidermek amacıyla Tahsin Banguoğlu'na *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* adlı kitap yazdırılır (1940). Kitap, taslak halindeyken anket biçiminde düzenlenerek Türkçe ve Edebiyat öğretmenlerinin görüşlerine başvurulmak üzere okullara gönderilir. Uygulama aşamasındaki sorunları belirlenen taslak kitap, 1941 yılında Ankara'da toplanan Gramer Kongresi'nde değerlendirilerek son şeklini alır ve okul kitapları için ölçü olur. Böylece, dilbilgisi dersi, lise öğretim programlarına girmiş olur.

Aynı yıl, Millî Eğitim Bakanlığı'nca fasikül halinde bastırılmaya başlanan ve 13 fasiküllü tamamlanan Jean

Deny'nin Türk Dili Grameri ise daha çok öğretmenlerin yararlandığı kaynak eser işlevini yapar.

İkinci Maarif Şûrasında Anadili Ders Kitapları

15- 21 Şubat 1943 tarihinde toplanan İkinci Maarif Şûrası'nda, anadili öğretimiyle ilgili olarak her düzeydeki ders kitaplarının niteliği üzerinde durulur.

Edebiyat öğretiminden istenilen verimin alınmamasında ders kitaplarının büyük etken olduğu öne sürülür. Çünkü kitaplar, şair ve yazarların hayatları ve eserleriyle ilgili bilgi aktarmaya yönelik olup bunlar hakkında verilmiş yargıları ve görüşleri ezberletmeyi amaçlamaktadır. Öğrencileri, metinlerle yüz yüze getirerek onları düşündürmeye ve düşüncelerini de sözlü veya yazılı olarak anlatmalarına fırsat vermektedir (MEB, 1991, 44-45).

Mevcut edebiyat kitaplarının, edebiyat tarihine ait bütün bilgiyi, öğrenciye ezberletmek amacıyla yazılması, metin okuma, sözlü ve yazılı yoklama ile kompozisyon çalışmaları gibi daha önemli ve işlevsel etkinliklerin ikinci plâna atılması, dersin amaç dışı uygulamasıdır. “..Elde bulunan edebiyat kitaplarımızın bu umumî ve hakiki imkanlar hesaplanmaksızın yazılmış olduğu kanaatindeyiz” (MEB, 1991, 45).

Kaldı ki lisedeki edebiyat öğretiminin amacı, edebiyat tarihine ait bütün bilgileri, öğrencilere ezberletmek değildir. Türk Edebiyatının çeşitli dönemlerinde verilmiş olan sanat ve kültür değeri taşıyan önemli eserlerini genel olarak tanıtmak yeterlidir. Asıl önemli olan, okudukları metinler hakkında öğrencileri düşündürmek ve düşüncelerini yazdırmak suretiyle zihinsel etkinliklerini gerçek yaşamda kendilerine yarayacak biçimde geliştirmektir.

Ancak, edebî ve tarihî bilgi aktarma biçimindeki geleneksel eğitim anlayışından vazgeçilemediğinden ötürü, edebiyat öğretiminden gereken verim alınmaz. Bakanlığın genelgelerine ve yürürlükteki programın “..metne dayalı öğretimi” öngörüp özendirilmesine rağmen kitaplar, bu ilkelere uygun yazılmaz. Metne dayalı, öğrenciyi gerçek yaşama hazırlayıcı bir öğretim tarzı için, program içeriklerinin, dersin amaçları doğrultusunda, sınırlarını ve kapsamını açıklayıcı nitelikte yeni ders kitaplarının yazdırılması görüşü savunulur.

İkinci Maarif Şûrası'ndaki, Türk Dili ve Edebiyatı öğretimiyle ilgili dilek ve istekleri göz önüne alan Bakanlık, 1944-1945 yılından başlayarak liselerde edebiyat öğretimine yeni bir yön verir. Türkçe ve Ede-

biyat kavramlarının sadece ilgili öğretim kademelerini belirlediği, gerçekte anadili ve yazın eğitimi olarak aynı amacı taşıdığından dersin adını, her iki kademeyi de kapsayacak biçimde Türkçe olarak değiştirir. İşe, ders kitaplarını yenilemekle başlar. Özel bir komisyona hazırlatılan Türkçe IV,V,VI kitaplarının amacı, *liselerde edebiyat öğretimini kuramsal olmaktan kurtarıp metin çözümlemesine dayamak ve çağdaş yazın örneklerini ders kitaplarına taşımaktadır*. Bu nedenle, hazırlatılan “*Türkçe Metinler*” kitabı, hem öğretim programı hem de ders kitabı işlevini üstlenecek biçimde uygulama alanına konulur. İçerikleri yitizil esasına göre düzenlenen kitapta edebiyat, dil ve kompozisyon bütünlüğü korunur.

Öğretim, ortaokullarda olduğu gibi, liselerde de yalnız metinler üzerinde yapılacaktır. Öğretimde esas olan “metin” lerdir. “Dil öğeleri, edebiyat terimleri ve tarihsel bilgiler, içeriğin özünü ve değerini aydınlatmak amacıyla *metni* tamamlayıcı unsurlar olarak verilecektir”. (MEB, 1945, 3). Öğrenci Türk edebiyatını, kavrayabileceği eski ve yeni metinleriyle başlangıçtan günümüze kadar bütün dönemleri ve yönleriyle görece, düzeyine göre her sınıfta her yıl yenilenen bilgilerle zenginleşecektir.

Okuma ve metin çözümlemesine dayanan, öğrencinin metin üzerinde düşünüp konuşmasını ve yazmasını esas alan bir öğretim tarzına uygun olarak yazılan kitap, “eski değerlere ve kültür ürünlerine az yer verdiği gerekçesiyle” eleştirilere hedef olur (Göğüş, 1971, 51). Yerine, “Güzel Yazılar” adıyla, Süleyman Şevket’e bir ders kitabı dizisi hazırlatılır.

Sonuç

Ulusal Kurtuluş Savaşı sürerken eğitim çalışmalarını da başlatan Mustafa Kemal, maarif kongreleri ve heyeti ilmiyeleriyle “millî bir eğitim” politikasının çerçevesini çizer. 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) ile tüm eğitim ve bilim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlanarak eğitim, millî, lâik ve çağdaş bir karakter kazanır. Her tür ve kademedeki öğretim programları ile ders kitaplarının Cumhuriyetin temel esas ve ilkeleri doğrultusunda hazırlanması kararı alınarak uygulamaya geçilir.

1928 yılında gerçekleştirilen harf devrimi ile tüm ders kitapları, sözlükler ve resmî yayınlar yeni harflerle tekrar basılır. Harf devriminin yarattığı kolaylıkla, Türkçenin rahat okunup yazılması, halkın okuryazarlık

oranının yükselmeye başlaması üzerine, sıra dil devrimine gelir. 1932’de kurulan Türk Dil Kurumu’nun, bilimsel çalışmalarının yanı sıra, eğitime yaptığı en büyük hizmet de ders kitaplarındaki yabancı terimlere Türkçe karşılıklar bulması, yeni kitapların bu karşılıklarla basılmasına güçlü katkı sağlamasıdır.

Cumhuriyet döneminin özellikle ilk on yılında çıkarılan ders kitaplarının temel özellikleri, cumhuriyet ülküsünü taşımaları, rejimin ilkelerini ve ruhunu yansıtmalardır. Bu da toplum ve bireyin gereksinim ve beklentilerinin çağın gerekleriyle karşılanması, eğitimin tamamen yaşama ve gerçeğe dönük olması demektir.

1923-1946 dönemi ki –uzun zaman dilimi Atatürk’ün yaşadığı yılları kapsar– ortaöğretim kurumlarında, edebiyat ve dilbilgisi disiplinlerinde; edebiyat, edebiyat tarihi, okuma ve dilbilgisi kitapları, ders kitabı olarak okutulur. Antolojiler ile yardımcı ders kitapları ise öğretimi kolaylaştırmak için önerilen kaynak kitaplar niteliğindedir.

Cumhuriyetin ruhuna ve ilkelerine göre hazırlanacak olan öğretim programları, *Esbâb-ı Mucibe Lâyihası (1924)* adlı kitapçıkla duyurulur.

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte liseler için yazılan ve çok partili demokrasiye geçiş süreci olan 1950 yılına kadar tek kitap olarak okutulan ilk ders kitabı, Ali Canip Yöntem’e ait olup *Edebiyat* adını taşımaktadır. Kitabın önsözünde, öğretimin, bütün çağdaş ulusların okullarında olduğu üzere, “*metin okumaya*” dayandırıldığı, soyut bilgi ve karışık kuramlarla öğrencilerin zihinlerinin yorulmadığı açıklanır. Ders kitabı ve özellikle öğrenciye okuma zevki vermek amacıyla hazırlanan okuma kitapları – *Güzel Yazılar* dizisi, *Seçme Hikâyeler*, *Edebî Kıraat Nümuneleri*– daha çok Kurtuluş Savaşı yılları ve Anadolu’yu, Gazi ve zaferin simgesi olan Ankara’yı; doğa tasvirleri ve mevsimler ile gerçek yaşam sahnelerini yansıtan metinlerden oluşur.

1926 yılında, edebiyat öğretiminde geniş ufuk açan anlayış değişikliği olur. Fransız edebiyat tarihçisi Gustave Lanson, edebiyat tarihinin ayrı bir disiplin yaklaşımıyla yükseköğretimde verilmesini uygun bulur, ortaöğretimde ise, ağırlığın metin çözümlemelerine verilmesi, seçilen metinler üzerinde öğrencilerle birlikte inceleme yapılması görüşünü taşır. Amerikan Pedagoji Kongresi’nin edebiyat öğretimi ile ilgili raporu da benzer görüşleri içermektedir. Her iki görüşten büyük

ölçüde etkilenen Ali Canip, yeni anlayışı, seçtiği metinlerle ders kitaplarına aktarır.

Lise ikinci ve üçüncü sınıflarda okutulan Edebiyat Tarihi ders programı, Cumhuriyetin ilânından sonra içerik açısından yeniden düzenlenir. Fuat Köprülü'nün, Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabı, bu program doğrultusunda yazılan ve daha sonraki Edebiyat Tarihi kitaplarına içerik ve yöntem açısından ışık tutan kaynak eserdir. 1928 harf devriminden sonra, Edebiyat Tarihi öğretiminde anlayış değişikliği görülür. Tarih yoğunluklu bilginin birkaç metinle örneklendirilmesi yerine, "metin esas alınarak edebiyat tarihi bilgisi" verilmesi yöntemi benimsenerek ders kitaplarına yansıtılır.

1935 yılında yayımlanan Edebiyat Program Kılavuzu, Türk ve Batı kültür tarihini tanıttak bir Edebiyat Tarihi kitabı ile yeni edebiyatın Batı kültürü çerçevesinde sağlıklı gelişmesine yarayacak bir Edebiyat ders kitabı hazırlanması gereğini vurgular. Kılavuz, edebiyat öğretiminin genel çerçevesini çizmesi ve metin seçiminde ilke bazında esaslar getirmesi açısından kayda değer bir rehber kaynaktır. Nitekim, kılavuzun belirlediği esaslar doğrultusunda ders kitapları yeniden hazırlanır.

Anadili eğitimini başlı başına gündemine alan İkinci Maarif Şûrası (1943), her düzeydeki anadili ders kitaplarının nitelikleri üzerinde durur. Edebiyat öğretiminden istenilen verimin alınmamasında ders kitaplarının büyük payı olduğu öne sürülür; çünkü mevcut kitaplar, ezber bilgi aktarmakta, öğrencileri metinlerle yüz yüze getirip düşündürmeye ve onların eserler hakkında yorum yapmalarına fırsat vermemektedir. "Metne dayalı, öğrenciyi gerçek yaşama hazırlayıcı" öğretim tarzı için yeni ders kitaplarının yazdırılması savunulur.

Şûra kararlarını uygulamaya geçiren Bakanlık, 1944-1945 yılından başlayarak ders kitaplarını yeniler. *Türkçe Metinler* adıyla çıkarılan kitaplar, liselerdeki edebiyat öğretimini, kuramsal olmaktan çıkarıp metin çözümlemesine dayandırmayı ve çağdaş yazın örneklerini sunmayı amaçlar. Ancak kitabın, eski metinlere az yer verdiği gerekçesiyle tepkiyle karşılanması üzerine Bakanlık tarafından *Güzel Yazılar* adlı yeni bir kitap dizisi hazırlatılır.

Öğrencilerin okuma zevkini geliştirmede yardımcı kitap ve kaynakların da etkin olacağı düşüncesiyle Bakanlık tarafından Doğu ve Batı klâsiklerinin çevirileri yaptırılır.

Böylece, Cumhuriyetin ilk 25 yıllık sürecinde, ders kitabı, okuma kitabı, yardımcı kitap, alanla ilgili temel kaynak ve çeviriler yoluyla okuyan, çok yönlü düşünen, düşüncelerini sözlü ve yazılı anlatabilen, geniş ufuklu ve kültürlü bireyler yetiştirmeyi hedefleyen edebiyat öğretiminin çerçevesi çizilerek çok partili demokrasiye geçiş süreci başlatılır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (1994). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları 4. 286-287.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1754, 107.
- Çınar, V. (9 Mart 1924). "Maarif vekili Vasıf Bey'in beyanâtı". *Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi*.
- Ergin, O. (1942). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1458.
- Ergün, M. (1982). *Atatürk devri Türk eğitimi*. Ankara.
- Göğüş, B. (1971). "Anadili olarak Türkçenin öğretimine bir bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten* 1970. Ankara: TDK Yayınları, 51.
- Gönensay, H. T., Hammanizâde, İ. & Yücel, H. Â. (1926) *Türk edebiyatı nümuneleri I*. İstanbul: Millî Matbaa, 4.
- Köprülü, F. (1926). *Türk edebiyatı tarihi. Birinci kitap*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 4.
- Sakaoğlu, N. (1993). *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevük, İ. H. (1340/1924). *Türk tecdüt edebiyatı tarihi*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 3.
- Tanlı, S. Ş. (1342/1926). *Güzel yazılar dizisi: IV*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 3.
- TC. Kültür Bakanlığı. (1935). *Lise edebiyat program kılavuzu*. İstanbul: Devlet Matbaası .
- TC. Maarif Vekâleti. (1929). *Ortamektep ve liselerin Türkçe müfredat programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- TC. Maarif Vekillîği. (1991). *İkinci maarif şûrası*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 44-45.
- TC. Maarif Vekâleti. (1945). *Lise kitapları: Türkçe metinler I*. Ankara: MEB Yayınları, 1945, 3.
- TC. Maarif Vekâleti. (1946). *Cumhurbaşkanı, başbakanlar ve millî eğitim bakanlarının millî eğitimle ilgili söylev ve demeçleri*. Ankara: MEB Yayınları, C.I, 4.
- Yöntem, A. C. (1340/1924). *Edebiyat*. İstanbul: Devlet Matbaası, 3.
- Yöntem, A. C. (1 Temmuz 1926). "Edebiyat derslerinin gayesi ve edebî eserlerin intihabına hâkim olacak esaslar". *Maarif Vekâleti Mecmuası*, 8, 180.
- Yöntem, A. C. (16 Ağustos 1927). "Liselerin edebiyat programlarına dair". *Vakit Gazetesi*.
- Yöntem, A. C. (1931). *Türk edebiyatı antolojisi*. İstanbul.

Geliş	20 Eylül 2001
İnceleme	27 Eylül 2001
Kabul	29 Kasım 2001